

Gorbatjeps ofullbordade*

Det finns en rad faktorer i Sovjetunionens ekonomiska system som allvarligt försvårar alla reformförsök. Det innebär att även om det skulle finnas en politisk vilja till förändringar är utsikterna att genomföra dessa små. Det visar Stefan Hedlund i denna artikel.

Spekulationer kring reformer av den sovjetiska ekonomin har under senare tid förekommit flitigt i västmedier, men det har sällan framgått vad det egentligen är man väntar sig att den nya ledningen i Kreml skall ändra på. Blott det faktum, att man i Moskva har tillsatt en ung, vital partichef, med en välklädd och charmerande hustru, tycks av många ha tagits som intäkt för att det nu också har blivit dags att röja upp bland den centralplanerade ekonomins värsta utväxter.

Avsikten med denna artikel är att ta strid med dylika uppfattningar, genom att dels peka på de betydande reella svårigheter som står i vägen för tilltänkta reformmakare, dels antyda att man kanske inte ens i Moskva vet vad som egentligen bör och kan göras. Låt oss dock börja med att slå fast att det bland viktiga grupper i Sovjet åtminstone torde finnas en genuin vilja att genomföra väsentliga reformer.

Viljan till reformer

Då man talar om sovjetledningens förmodade vilja till förändring brukar man an-

Fil dr STEFAN HEDLUND är verksam vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet. Han har i sin forskning främst sysslat med Sovjets ekonomi och jordbruksekonomi.

föra tre olika skäl. För det första har den sovjetiska ekonomiska modellens verkliga styrka traditionellt legat i förmågan att uppnå höga tillväxttakter, en förmåga som har fått ursäkt de många och väl dokumenterade bristerna i utnyttjandet av faktiskt mobiliserade resurser. Framför allt i umgänget med Tredje världen har stor politisk prestige kopplats till denna förmåga och det är därför naturligt att även den hårda linjens män besvärar av den fortlöpande nedgång i tillväxttal som har präglat hela efterkrigstiden, en nedgång som vid 1980-talets början hade fört den ekonomiska tillväxten hotande nära noll.

För det andra ser mekanismerna för styrning och kontroll av ekonomin i huvudsak ut på samma sätt idag som 1934, då Stalin slutgiltigt hade etablerat sig som diktator, medan de uppgifter systemet en gång skapades för att lösa har genomgått en radikal förändring, till innehåll såväl som inriktning. Man står idag inför helt nya uppgifter, av en helt annan komplexitet, och detta ställer uppenbara krav på en anpassning av ekonomins styrsystem.

För det tredje har konsumenternas ställning i den sovjetiska ekonomin i avsevärd grad förbättrats sedan Stalins tid. Även om man inte längre ansluter sig till Chrusjtjeps utopiska drömmier om att hinna ikapp och gå om USA, så har regi-

* Framställningen nedan bygger i stora delar på Hedlund [1986].

men givit uttryckliga löften om förbättrad levnadsstandard, löften som naturligtvis skapar förväntningar som det kan bli politiskt farligt att svika.

Att dessa argument tas på fullt allvar bland breda kretsar i Moskva torde vara ställt utom tvekan. Att t ex den internationella prestigen är en viktig faktor framgick klart av det "oppositionsmanifest" som i somras läcktes till västjournalister i Moskva (Hedlund & Gerner [1986]). I detta beklagar sig förmodat högt uppsatta sovjetiska beslutsfattare över att Sovjet håller på att förlora den internationella roll som borde tillkomma en stormakt.

Att det bland makteliten i Kreml finns intresse av förändring framgick vidare vid det sovjetiska kommunistpartiets kongress i februari förra året, då partichefen Gorbatsjev klart uttalade behovet av en "radikal reform" (*radikalnaja reforma*). Bland bedömare i Väst brukar det anses uppsesendeväckande om bara ordet "reform" används, och här krävdes t o m en "radikal" sådan.

Att man på akademiskt håll inser behovet av sanering framgår slutligen av en rad inlägg i sovjetiska vetenskapliga tidskrifter, vars öppenhet får symboliseras av en uppsats som presenterades vid nybildade *European Economic Associations* första internationella kongress i Wien. Uppsatsen (Zaslavskaja [1986]) avslutas på följande sätt "Enligt vad som ovan sagts finns inget alternativ till förnyelse i den ekonomiska styrningen genom en komplicerad process. Socioekonomisk acceleration av det sovjetiska samhället kan endast åstadkommas genom ett fullt utnyttjande av alla sociala resurser." Bakom det snåriga språket döljer sig både en insikt om problemens allvar och ett skarpt krav på förändring.

Kan vi emellertid av allt detta dra slutsatsen, att man även avser att göra något? Innan vi går närmare in på denna fråga skall vi se något på huvuddragen i det system som eventuellt skall utsättas för reformer.

Den sovjetiska planeringsmodellen

En omöjlig uppgift?

I den officiella sovjetiska retoriken slås man oupphörligen av den möda som läggs ned på att framhålla den centrala planeringens harmoni, stabilitet och långsiktighet. Denna officiella bild har emellertid föga med verkligheten att göra, ty även om vi bortser från informationsproblem och andra imperfektioner, innehåller t o m själva begreppet "stabil plan" en klar motsättning.

Om vi för ett ögonblick antar att man skulle lyckas överkomma alla informations- och beräkningsproblem, och därmed producera en optimal, eller åtminstone konsistent ekonomisk plan, skulle denna då kunna förbli stabil och oföränderlig? Knappast, ty det finns så mycket som planen omöjligen kan ta hänsyn till. Låt mig nämna tre exempel.

För det *första* har vi tekniska framsteg, vilka varken går att förutsäga eller planera. Varje nytt tekniskt framsteg ställer därför krav på anpassning av produktionen och därmed ändringar i planen. För det *andra* har vi olyckor och driftsstörningar av olika slag, vilka inte heller kan förutses, och därmed likaledes ställer krav på anpassning och planändringar. *Slutligen* har vi vädret, vars inverkan på stabilitet och planering väl knappast behöver diskuteras. Även i teorins perfekta värld kan vi således se att en ursprungligen konsistent ekonomisk plan måste utsättas för fortlöpande revidering, allteftersom verkligheten ändras.

Den sovjetiska planeringsbyråkratin ställs därmed inte bara inför uppgiften att producera en ekonomisk plan som vid planperiodens början är konsistent, utan måste också under planens löptid företa upprepade justeringar, med bevarad konsistens. Detta skall ses mot bakgrund av att man i verkligheten knappast har någon möjlighet att ens komma i närheten av en konsistent ursprungsvariant, vilket skapar ytterligare krav på anpassning och

planrevisioner, då företag efter företag upptäcker att en del av deras tilldelning av insatsvaror i praktiken inte visar sig vara annat än siffror på en bit papper.

Man räknar med att det i den sovjetiska ekonomin finns ca 12 miljoner olika varor, vilka produceras av omkring 50 000 industriföretag och ytterligare tusentals andra ekonomiska enheter (Nove [1983], s 33). För den centrala planeringen blir uppgiften, enligt den ovan citerade uppsatsen av Zaslavskaja, att ta hänsyn till uppskattningsvis 500 *miljarder* "ekonomiska samband".

Att detta är en orimlig uppgift illustreras av ett klassiskt räkneexempel som presenterats av några sovjetiska matematiker (Nove [1983], s 33). Enligt dem skulle hela världens befolkning hållas sysselsatt i 10 miljoner år med att producera en fullt integrerad plan för *ett år* enbart för sovjetrepubliken Ukraina. Visserligen skulle nästa års plan bli färdig några miljoner år fortare, men detta torde utgöra föga tröst.

Bakom den centrala planeringens officiella fasad finner vi således – i stället för lagbundenhet och stabilitet – en oupphörlig process av förhandlingar om reviderade planmål, i vilken företagen har påtagliga incitament att dölja och förvanska all information de lämnar ifrån sig om sina behov och produktionsmöjligheter. Det är denna verklighet som har fått sovjetkännare i Väst att tala om den sovjetiska "centrala planeringen" som en myt (Zaleski [1980], s 484), och det är också härifrån varje seriösa diskussion av eventuella reformer i den sovjetiska ekonomin måste utgå. Vi skall därför ägna ytterligare några rader åt att beskriva den faktiska planeringens centrala mekanismer.

I stället för planering

I praktiken går det till på ungefär följande sätt då en ekonomisk plan upprättas. Mot slutet av varje år genomförs en sista revidering av innevarande års plan, i enlighet

med dess *förväntade* utfall, vilket bl a garanterar att man i de flesta fall kommer att få planuppfyllnadsrapporter på mellan 99 och 101 procent. Denna uppsättning siffror utgör så grunden för nästa års plan, dvs varje ministerium och företag tilldelas nya planmål utifrån vad man tidigare lyckats uppnå. Denna planeringsteknik kallas för planering "från den uppnådda nivån" (*po dostignutomu urovnju*). Officiellt omnämns den sällan i Sovjet, vilket är lätt att förstå, ty en så simpel och opretentiös planeringsteknik rimmar illa med den officiella doktrinen av "vetenskaplig socialism". Tyvärr har den dessutom, som den sovjetiske exilekonomen Igor Birman påpekar (Birman [1978], s 153–54), fått en styvmoderlig behandling i framställningar i Väst, vilket har lett till ett överdrivet intresse för den formella planeringsstrukturen och för den officiella versionen av hur planeringen *borde* gå till.

En av flera paradoxer i den *faktiska* planeringsvardagen är att man inleder varje år med att under några månader arbeta helt planlöst. Kärnan i planering "från den uppnådda nivån" är, som ovan nämnts, att använda föregående plans utgångsvärden som ingångsvärden för nästa plan. Föregående års faktiska resultat kan man emellertid inte veta förrän ett par månader efter årsskiftet, och när väl dessa siffror är kända tar det kanske ytterligare någon månad innan man hunnit genomföra nödvändiga justeringar i det *preliminära* plandokument som byggde på *förväntat* utfall för föregående år. Det enskilda företaget kommer således inte att få sina nya planmål fastställda förrän framåt mars-april, eller kanske ännu senare, och under tiden tvingas man ligga lågt och försöka gissa sig till i vilken riktning eventuella justeringar kommer att gå. Denna osäkerhet är en av flera orsaker till att företagen hamstrar resurser och döljer produktionskapacitet, något som bidrar till att sänka den totala effektiviteten i ekonomin.

Så långt har vi endast berört rena bok-

föringsproblem. För den statliga planeringsbyråkratin, med planeringskommissionen Gosplan i spetsen, börjar emellertid det verkliga arbetet då man måste göra omprioriteringar i planen, på grund av t ex oförutsedda driftsstörningar eller önskemål om strukturförändring. Varje sådan omprioritering startar en domino-liknande process, där förändringar i ett företags produktion påverkar nästa företags resursanvändning, osv, i en oändlig kedja av successivt avtagande effekter. Om ambitionen hade varit att följa varje sådan dominokedja till dess slut och genomföra alla nödvändiga korrigeringar i sekundära dominokedjor, skulle man stått inför de ovan nämnda 500 miljarderna "ekonomiska relationer". Utvägen ur detta dilemma heter prioriteringar.

I stället för att ta hänsyn till ekonomins samtliga varor och produktions samband begränsar man sig till ett mindre antal aggregerade "varor", vanligen ca 15 000 (Berliner [1976], s 64). Dessutom gör man en ytterligare uppdelning på olika "listor", efter respektive varas prioritet. På den högsta listan finns ekonomins mest strategiska intressen, t ex olja, kol, stål, osv. Dessa sk fonderade varor är vanligen endast 200-300 till antalet och handhas direkt av Gosplan, under överinseende av ministerrådet, dvs regeringen. Därefter följer ytterligare 4-5 listor, i fallande prioritetsordning, vilka handhas på successivt lägre nivåer.

Här börjar den egentliga "planering- en". För var och en av de aktuella varorna upprättar planeringsmyndigheterna en "materialbalans", dvs ett slags försörjningsbalans där man på tillgångssidan tar upp den samlade produktionskapaciteten hos alla berörda företag - plus planerad import - medan man på användningssidan för upp planerade behov för produktion, konsumtion och - eventuell - export.

Kärnan i denna ekonomiska "planering" är att för varje materialbalans skapa jämvikt mellan utbud och efterfrågan.

Med stor sannolikhet kommer den vanliga utgångssituationen att vara obalans- er i form av bristande tillgång och i princip finns här fyra olika vägar att gå.

För det *första* kan man tära på eventu- ella lager av den aktuella varan, vilket inte är någon långsiktigt hållbar teknik. För det *andra* kan man öka importen, vil- ket dels ställer krav på intjänande av hårdvaluta, dels skapar ett importbero- ende som framför allt inom embargohotade områden kan vara politiskt känsligt. In- gen av dessa metoder erbjuder således nå- gon egentlig lösning.

En *tredje* variant är att angripa efterfrå- gesidan, genom att skära ner den planera- de tilldelningen till andra företag. Detta ger en snabb lösning på det primära pro- blemet, men skapar i sin tur en rad sekun- dära problem. Varje företag som fått sin resurstilldelning nedskuren kommer ock- så att få en sänkt produktionsförmåga, vilket yttrar sig som bortfall på tillgångssi- dan i andra materialbalanser. De beräkningsproblem som här uppstår är betydande, och det är förvånande att den bild som förmedlas av sovjetiska exileko- nomer antyder en undanskymd roll för linjär programmering och andra mate- matiska tekniker (Birman & Tretjakova [1976]). Mycket tyder i stället på att alla effekter efter de sekundära ignoreras. Problemen slussas över till planens imple- menteringsfas. Det får helt enkelt bli som det blir.

Slutligen kan man välja att minska ef- terfrågan genom att minska tilldelningen till konsumenterna. Det är slående hur väl anpassad ekonomins produktions- struktur är till denna utväg. Många sov- jetiska företag har produktionsplaner som kombinerar varor med hög respekti- ve låg prioritet, t ex stridsvagnar och trak- torer eller verkstadsmaskiner och järn- sängar. Om resurstilldelningen skärs ner, eller andra produktionsstörningar upp- står, kan man på ett enkelt sätt garantera att den högt prioriterade produktionen fortsätter. Att just produktionen av kon-

sumtionsvaror ofta får bära anpassningen framgår tydligt i statistiken. Under alla sovjetiska femårsplaner utom två (1951-55 och 1965-70) har den faktiska konsumtionsvaruproduktionen understigit den planerade (Nørgaard [1985], s 51).

En ytterligare paradox i den centrala planeringen, som illustrerar dess extremt kortsiktiga natur, är att man i planens ursprungsvariant förefaller tillåta den planerade efterfrågan att överstiga det planerade utbudet. Förvisso kan detta vara ett smidigt sätt att komma undan hårda påtryckningar från olika starka intressegrupper, men resultatet måste bli att antalet obalanser och flaskhalsar ökar.

Spel mot systemet

Inledningen till planeringens andra fas är att den centrala planen, de sk kontrollsiffrorna, successivt disaggregeras till konkreta planmål för enskilda ministerier, trustar, företag, verkstäder och arbetslag. I denna process får man betala priset för den genväg man tidigare tog genom aggregering till ett litet antal "varor".

Varje enskilt företag får en uppsättning order om vad det skall producera, men den dåliga precisionen i ordergivningen gör att ett allvarligt glapp uppstår mellan planens intentioner och dess verkställande. Antag att vi har en spikfabrik. Idealt sett borde denna tillverka ett brett sortiment av spik, i olika kvantiteter och kvaliteter, men så mycket information ryms inte i planen. I stället anges kanske bara ett mål, t ex antal ton spik. För den rationelle företagsledaren blir den bästa strategin att producera så stora spik som möjligt. Härigenom minskas antalet arbetsmoment och det blir lättare att uppfylla planen.

Problemets kärna är att företaget bedöms efter det givna planmålet (t ex antal ton) snarare än efter hur väl det tillgodoser ekonomins behov av spik. Så har det varit i decennier. Exemplet med spikarna härstammar från en gammal teckning i

skämttidningen *Krokodil*, som visar en verkstad där det från takets mitt hänger en jättelik spik. Både förmän och arbetare ser mycket nöjda ut och under bilden står: "Månadens plan uppfylld." Själva måtenheten spelar inte någon större roll. Om planen i fallet med spikarna ändrades till *antal* i stället för *ton*, skulle den rationelle företagsledaren snabbt övergå till att producera floder av nubb, varigenom han kanske t o m skulle tilldelas en bonus för materialbesparing.

Ytligt sett kan denna problematik kanske te sig farsartad, men jag är övertygad om att de sovjetiska planeringsbyråkraterna i sitt dagliga värv finner det lätt att hålla sig för skratt. Problemen med dessa sk planindikatorer har under lång tid varit föremål för bitande kritik i såväl allvarliga som skämtsamma sammanhang, men någon reell lösning har inte syntts till. Användningen av planindikatorer är rationell som ett instrument för kontroll och utvärdering av företagets agerande. Ineffektivitet i resursallokeringen är det pris man tvingas betala för denna kontroll.

Ekonomisk reform?

Att det står illa till med den sovjetiska ekonomin är ingen nyhet. Under åtminstone de två senaste decennierna har man i sovjetiska medier oupphörligen pekat på samma problem, föreslagit samma kur och registrerat samma oförmåga att bryta den allt allvarligare ekonomiska stagnationen. De verkligt stora rubrikerna torde nu i stället gå till den som kan peka på vad de sovjetiska ledarna avser att göra för att komma till rätta med dessa missförhållanden. Mycket pekar nämligen på att denna fråga för tillfället saknar svar, även i Moskva.

Låt oss börja med att sälla bort det som sannolikt *inte* kommer att hända, nämligen just en ekonomisk reform. Det går en principiellt viktig vattendelare mellan det marginella plottrande fram och tillbaka som har karakteriserat bl a de sovjetiska

försöken till förändring, och de verkliga reformer som har genomförts i Ungern och som eventuellt håller på att genomföras i Kina.

Kärnan i den Nya Ekonomiska Mekanism som infördes i Ungern 1968 var att avskaffa den stalinistiska modellens alla centrala drag (Hedlund & Oxenstierna [1984]). Man slopade både tvingande planmål och centralstyrd resurstilldelning. Företagens mål blev att sträva efter vinst, inte efter att uppfylla ibland godtyckligt fastställda planmål.

Ungerns reformer har inte visat sig vara någon mirakelkur, men det centrala i sammanhanget är att det faktiskt rörde sig om ett radikalt *byte* av modell. Att man i Moskva skulle överväga något liknande finns det för närvarande knappast något som pekar på. Eventuella sovjetiska förändringar kommer med stor sannolikhet att bestå av manipulationer *inom* ramen för det övergripande systemet av central kontroll över produktionens sammansättning respektive tilldelningen av insatsvaror.

Socialismens fullbordande?

Roten till många av problemen med de ovan beskrivna planindikatorerna är systemets oförmåga att hantera stora mängder information. En intuitiv slutsats vore därför att decentralisera en del av beslutsfattandet till dem som faktiskt har informationen. Detta har också varit den röda tråden i alla försök till reformer som har företagits från 1965 och framåt. Man minskar radikalt antalet planindikatorer och hoppas att företagen skall använda sitt utvidgade handlingsutrymme till ett förbättrat resursutnyttjande.

Erfarenheten visar dock att systemet mycket snabbt "slår tillbaka" mot försök att på detta sätt begränsa den centrala kontrollen över den löpande produktionen. Kärnan i det stora reformförsök som introducerades 1965 var t ex just en kraftig minskning av antalet centralt fastställda

planindikatorer, från ca 20–30 till endast 8, men efter några år var "ordningen" återställd igen.

Problemet är att det inte går att utkräva ansvar av någon som inte samtidigt ges möjlighet att påverka sin situation. Just detta är emellertid innebörden i att "decentralisera" genom att inskränka antalet planindikatorer. Myndigheter och partiorgan på olika nivåer fortfar att åläggas ansvar för att företagen inom deras respektive områden klarar sina planmål, men samtidigt förbjuds de att ingripa om det visar sig att dessa företag inte uppträder i enlighet med planens intentioner.

Avvikelser från planen hänför sig oftast till olika former av misshushållning med resurser, och det är då tämligen lätt för olika myndigheter att – tvärt emot intentionerna i en "reform" – driva igenom krav på ytterligare indikatorer, i syfte att stoppa dylikt slöseri. Härigenom sker en snabb återväxt i antalet indikatorer, och snart är det dags för nästa "reform". Samtidigt har även företagen goda möjligheter att få gehör för *sina* krav på ändrade planmål, i en situation där alla vet att planen är fylld av flaskhalsar och obalanser. Härmed har grunden lagts för det ständigt pågående förhandlingsspel som kallas "ekonomisk planering".

Den sovjetiska attityden till *hur* detta system bör förändras reflekteras i att man i stället för "reform" vanligen talar om behovet av att "fullborda" (*soversjenstvovat*) den s k ekonomiska mekanismen. Jakten på den "perfekta" uppsättningen indikatorer torde således fortsätta.

Privatisering

Om prognosen för framgång med fortsatta manipulationer av indikatorsystemet är dystert, finns det många som i stället har satt stort hopp till ett utökad spelrum för olika former av privata aktiviteter i utkanterna av den centralplanerade ekonomins hårda kärna. Vid partikongressen i februari förra året uttalade sig Gorbatjev myc-

ket positivt om vikten av att uppmuntra dylika aktiviteter, och i november antogs en lag (*Pravda*, 86-11-21), avsedd att träda i kraft den 1 juli 1987. Tyvärr finns det även här flera skäl till pessimism.

Tag exemplet med bilreparationer. Att på sin fritid och mot betalning reparera andras bilar har ingalunda varit förbjudet enligt sovjetisk lag. Däremot är det allmänt känt att det är i princip omöjligt att på legal väg få tag på nödvändiga reservdelar. Reparatören är således i sin fulla rätt då han utövar sitt extraknäck, men knyter sig samtidigt till ett annat brott, nämligen stöld av reservdelar. På ryska har sådana privata aktiviteter därför kallats "halvlegala" (*polulegalnye*).

Enligt den nya lagen garanteras rätten att för privat vinning utföra en rad olika (specificerade) aktiviteter, inom huvudsakligen hantverk och tjänsteproduktion, och det stipuleras även att stöd skall ges, dels i form av krediter dels i form av försörjning med materiel och utrustning. På den senare punkten finns det emellertid goda skäl att ställa sig tvekan. Den verkligt centrala frågan i försöken att stimulera en "privat" sektor rör nämligen inte så mycket en attitydförändring till privat verksamhet som sådan, utan snarare möjligheterna att åstadkomma en verklig förändring av det centraliserade systemet för resurstilldelning: vi rör oss då inte längre i den centrala planeringens periferi utan i dess själva kärna.

Viktigt att observera i sammanhanget är också ett dekret om "kamp mot oförtjänta inkomster" (*netrudovye dochody*) (*Pravda*, 86-05-28), som föregick lagen om vad som är tillåtet. Detta dekret inriktades huvudsakligen på olika former av korruption och "spekulation", men det är symptomatiskt att lokala partibossar tog tillfället i akt att – under det nya dekretets täckmantel – angripa även sådana privata aktiviteter som var helt legala, t ex försäljning av livsmedel på städernas sk kolchozmarknader. Klagomål på dylika illegala trakasserier har också registre-

rats, i t ex just *Pravda* (86-08-17).

Om "privatiseringen" skall lyckas måste man *både* ta itu med den inneboende illvilja mot privat (dvs okontrollerad) verksamhet som torde vara vitt utbredd inom både parti- och statsapparat *och* ändra tilldelningssystemets funktionssätt, två uppgifter som är intimt sammanvävda och som knappast förefaller lätta att lösa. Finns det egentligen något ljus i den sovjetiska reformtunneln?

Ljus i tunneln?

Trots yvigt tal om *behovet* av reformer, och t o m radikala sådana, har det ännu inte under Gorbatjev genomförts några konkreta förändringar värda detta namn. Anledningen till detta är det givetvis svårt att spekulera kring, men motsättningar i Politbyrån har sin givna plats. Politisk oenighet kring önskvärdheten av förändring förstärks av att det inte tycks finnas någon genomtänkt modell för hur en fungerande ekonomisk reform skulle kunna se ut. I mars 1986 hade en av de ledande reformekonomerna följande att säga: "Vad beträffar den ekonomiska mekanismen är det fortfarande en öppen fråga vart vi skall gå härnäst" (Aganbegjan [1986], s 111). En sådan osäkerhet underlättar givetvis reformmotståndarnas uppgift.

Tiden rinner snabbt iväg, och därmed ökar risken att det politiska motståndet mot reformer skall hårdna. Många och mäktiga intressen har utmanats av de senaste årens olika kampanjer och nu krävs det snabba resultat. Ett uppdämt missnöje riskerar annars att kanaliseras i hård kritik mot dem som är ansvariga för ordan. Kanske har tåget redan gått för Gorbatjevs del?

Referenser

Aganbegjan, A, [1986], "Obsjtjee goditjnoe sobranie otdelenija ekonomiki AN SSSR". *Voprosy Ekonomiki*, nr 6.

- Berliner, J, [1976], *The Innovation Decision in Soviet Industry*. MIT Press, Cambridge, Ma.
- Birman, I, [1978], "From the Achieved Level". *Soviet Studies*, Vol 30, No 2.
- Birman, I & Tretjakova, A, [1976], "Input-output Analysis in the USSR". *Soviet Studies*, Vol 28, No 2.
- Hedlund, S, [1986], *Ösistatsekonomi*. Universitetsförlaget Dialogos, Lund.
- Hedlund, S & Gerner, K, [1986], "Apatin sprider sig". *Svenska Dagbladet*, 1 augusti.
- Hedlund, S & Oxenstierna, S, [1984], "Den ungerska utmaningen". *Ekonomisk Debatt*, Årg 12, nr 6.
- Nørgaard, O, [1985], *Politik og reformer i Sovjetunionen*. Sydjysk Universitetscenters forlag, Esbjerg.
- Nove, A, [1983], *The Economics of Feasible Socialism*. Allen & Unwin, London.
- Zaleski, E, [1980], *Stalinist Planning for Economic Growth*. Macmillan, London.
- Zaslavskaja, T, [1986], "Social Factors of Speeding-up the Development of the Soviet Society". Stencil.